

НА СМРТ ОСУЂЕНИ

III

БОЛНИЦА

У Бору је у то време постојала болница са око четрдесет болесничких постеља. Очигледно да је капацитет био премален за такве потребе, где је тешких повреда, крвављења и рањавања било свакодневно.

Стихи у болници... — био је сан над сновима.

Бела постељина, релативно пристојна храна и могућност да се у изузетним случајевима из болнице оде кући, магнетски је привлачио свакога. Наравно да се у огромној већини случајева сан није остваривао.

Међу логорашима је био и известни Тил Шандор, собосликар. Код куће му је остала жена са тек рођеном бебом. Никога од родбине нису имали, били су потпуно самохрани. Због малог детета жена му није могла радити.

Дани су пролазили, а молер од куће није добио ни словца. Стално је бринуо о томе како је код куће. Мисли су му лутале, ни затренутак се није могао усредсрediti на посао. Правио је грешке због којих је често испаштао. Добијао је батине и висио из греди више од осталих. Много, веома много је патио.

„Морам отићи кући“ — та мисао му је била опсесија. Али како је то мислио да изведе само је он знао.

Једног поподнега на радилицу се зачуо кратак крик. Заправо чудо се само једно: Јаој! Био је то молеров глас. Тил је седео поред пруте, ускотрачне пруте, са руком у крилу. По лицу му се виđало да трпи страшне болове. Са остатка његове десне шаке линтала је крв.

Собосликар је сам ставио руку на трачнице када је пролазио воз.

Велики точак је просто здробио три његова прста.

Након неколико сати Тил Шандор је стигао у болницу. Превили су му шаку без она три прста. Био је потпуно сигуран да ће га послати кући.

Убрзо, међутим, у болници је стигао један официр из управе логора и почeo да испитује Тила.

— Речите, како се са вами догодио овај случај?

— Случајно. Седео сам поред пруге и нисам приметио да наилази воз. Руку сам држао на шинама.

— Мени такве глупости немојте причати. По мени то је очигледно самонаравашање.

Молер се препао. У жилама му се следила крв. Знао је да је самонаравашање тежак прекршај. Молећивим гласом је уверавао официра.

— Молим Вас, верујте ми, било је занта сасвим случајно. И сами знаете да са десет прстију зарадујем за живот. Зар бих сам себе убогао.

Официр је за тренутак био у неодумини. Сада већ није био апсолутно сигуран у своју малопрефашишну комитацију. Одмах је рекао:

— Познате су ми такве ствари. Наравно, тешко је доказати... али главу бих дао да сам у праву. У сваком случају нећу Вас послати кући. О одласку нема ни говора. Што пре то избијте из главе. Захвалите богу што из овог случаја неће произаћи горе консеквенције Вас.

Собосликар је дакле остао у Бору. Оство са својом горком носталгијом и осакаћеном руком.

*

У борској болници радила су три мађарска лекара који су та-

кобе били послати на принудни рад. Двојица су били чувени будимпештански хирурги. Трећи се звао Левелки Неуморан, самонпрегоран млад лекар, пун ентузијазма и љубави према људима. Дане и ноћи је проводио у болници. Није није могао одгочети кад је заправо спава, када се одмара.

Он је неговао, лечио и тешко логораше. Много је учио од својих познатих колега, што је користио да помогне несрћним људима.

Једном је дознао да се у оближњем логору разболео од тифуса један логораш. Звао се Сентеши Арпад. Команда логора је наредила: Сентешија изнести ван логора што даље, до ивице шуме и тамо га сместити у један шатор. Што пре умре тим боље... Овде нема услова за лечење. Свакоме се забрањује приступ оболелом, због опасности од заразе.

Млади лекар је нашао јадног Сентешија са температуром од 40 степени. Од тада сваке вечери Левелки је посећивао болесника. Иако је имао мало слободног времена због ангажованости у болници, није пропустио ни једну прилику да отрчи до њега. Доносио му је храну, лекове и много, много охрабрења.

— Мораш оздравити — понављао је безброј пута. Желео је да му улије снагу и веру да може оздравити. Окачио је у шатор Сентешијеву породичну фотографију. Целога дана посматрао би насмејана лица своје супруге и две кћерке, и чекао веће када је долазио млади лекар.

— Речи ми, да ли ћемо никада поново бити овако заједно? — питао је и показивао на окачену фотографију.

— Сигурно ћете бити, Арпаде — одговорио је искрено, јер је знао да се стање болесника из дана у

дан поправља. Ускоро је заиста био сајвим здрав. Што је остало у животу могао је да захвали др Левелкију, кога до тада никад у животу није ни видeo.

*

Болници су приспала и два мађарска официра, који су командовали особљу и чуварима. Један од њих имао је неке нсвоље са пореклом. Наиме, даљи његов робак био је полујевреј. Управо због тога тај се официр сило трудио да докаже како је и поред „мрље“ у свом пореклу, поуздан и повериљив човек.

Под његовим окриљем два нечко-века несметано су чинили своја недела. Били су то десетар Палфи и разводник Овари. Пљачкали су болеснике, одузимали су им вредније ствари, а да су остали нека-живјени. Нарочито су често користили прилику након операције, још док је оперисани под наркозом, да му узмут сат, златни ланчић или нешто слично.

Люди су ћутали. То су ишак си-

нице, када се зна да је болница рај на земљи а они велики сртеници што су у њој.

Да је то тако допринео је и један заставник, који је заменио онд два официра. Био је заиста добар човек. Само је незгода била у томе што су то веома брзо учили и претпостављени који никако нису волели „добре момке“. То је био један од разлога што је болница све строже контролисана.

Што се медицинске стране тицало, болница је била на добром гласу. Причало се да лекари чуда чине. И тамо где су наде за оздрављење биле минималне, они су успевали.

Један високи немачки официр који је био пред операцијом, тражио је изрочито да га оперишу мађарски хирурзи. Био је доста тешко ранjen од нагазне мине.

Морала се добити посебна дозвола да једног немачког официра оперишу лекари логораши. Зачудо, дозвола је ишак добијена. Немац је успешнио оперисан.

Хирурзи су радознalo очекива-

ли да се поврати из наркотичног стана. Занимало их је коме су спасли живот. Фанатичном нацистичи, или пак поштеном човеку.

Сат након операције болесник се пробудио. Прве речи су му биле питање:

— Да ли је Хитлер умро? (Дан пре тога извршен је атентат на Хитлера).

— Није умро.

— Штета. Велика штета — рекао је — већ сам се понадао да ћу напокон кући.

*

Велики проблем за болеснике било је писање писама. Квота је била: једно писмо у месец дана. Морали су се некако довијати. Један од начина је био, када би некога слали кући са сломљеном ногом, логораши су у гипс сакривали писма која је дотични слао на назначеној адреси. Но мало је било оних којима је успело да због сломљене ноге оду кући.

Ар Деметер (у цивилству адвокат у Мишколцу) добио је вест од

Бараке борског логора

куће да му се жена породила. Добио је сина. У болници није било срећнијег човека од њега. Затражио је разорт лично код потпуковника Харканџа.

— Господине потпуковничче, по-корно јављам, родно ми се син. У поводу тог догаваја, понизно Вас молим да ми одобрите ванредно писмо.

— Не одобравам. Ако се Вама родило дете, за мене то није дугај. За мене је дугај, када неко од вас умре. Када Ви овде у болници пркните, наши другови добиће дозволу за ванредно писмо да јаве вашој супружници да Вас више нема. То Вам поуздано објавам.

Тога поподнєва у болници је стигао, дежурни, заставник Јанковић. Мало су знали о њему. Био је ћутљив, повучен у себе, увек обзимља лица.

Тога дана први пут се дуже задржao код болесника. Прво је пришао кревету др Деметера. — Само Ви слободно напишите писмо. Назначите да га ја шаљем. Ја могу да пишем колико хоћу, али немам коме.

Затим је обишао све постеље и свима понудио своје услуге. Писма слата посредством заставника Јанковића редовно су стизала на одредишта.

НЕДЕЉА

Пет је саги, јутро.

— Да да лижи се, устајање! — урла неко у барацама.

Недеља је. Напољу је кијамет. Права снежна олуја, тако да је и до нужника проблем отићи. Они који су кренули, на вратима нагло застају уплешени. На пет метара се ништа не види од густог снега. „Минус двадесет је испод нуле“ — каже неко. „Данас ни преко дана неће бити топлије од минус петнаест“.

— По овом времену неће нас терати напоље — каже Рајх и удобно се смешти на лежај.

— Кладим се да хоће — одговара на вечити песнисти Ваци и већ се облачи да не би закаснио.

Ваци је пре неки дан пронашао читаво благо. На радном месту пронашао је добро парче фланелне крпе. Додуше замазане јулем, али ипак је то била крпа. Вероватно је бацио или изгубио неки

шофер. Ваци није имао ни чарапе ни обојке и сад се предомнишљао како да употреби најбоље свој драгоценни налазак. Да је преполови не би ваљао. Решио је да једно време умота десну ногу, а касније не доћи ред и на леву.

— Пасјег вам бога, прљави народе — заурлао је чувар Сакал, некада познати боксер. — Ви се још излежавате. — Успут делни тешке ударце на све стране. Песницама скита људе са лежаја.

Умиvana заправо и нема.

Ни доручка нема.

Само се неколикоцина усјује да снегом мало истрља руке и лице.

Поред Раб Анраша лежи један младић из горње Мађарске. Већ ава дана има високу температуру. До скора је био мршав човек, одједном се почeo надимати. Јавили су да је болестан али Шлац је наредио: „Нико не може остати у бараци. Сви морају напоље“.

— Молим Вас, оставите га да лежи. Целе ноћи је спитao, замолио је Раб. Уместо одговора Сакал је болесном човеку упутно такав ударац, да је несрћеник пао са лежаја. Био је у несвести.

— Симулант. Облачите га и напоме си.

Пола шест је.

— У строоооо!!!

— Па ипак — уздаше Рајх. — По оваквом времену.

— Јесам ли рекао — мрмља Ваци. Скоро да је сретан што је био тако паметан да се на време добро обуче. Рајх паравно нема фланелну крпу. Има само један подељани војнички шињел и испод њега доњи веш. Ускаче у дрвене ципеле и готово је облачење.

Од чувара су само двојица на кругу бараке. Бесни су што су баш они морали да излaze када се остали удобно одмарaju. Једва су и спавали иоћас. Синоћ су одједном утрошили цело недељно следовање рума и вина.

Логораша се подако постројавају. Двојица придржавају болесног младића. Сви цупкају у месту, а дрвене ципеле у ритму одзванају о ледене плоче тла. Узалају уши, ударају длан о длан, двадесет је испод нуле. Та немилосрдна зима лако тријумфије над неодевеношћу, неиспаваношћу и главу.

Најзад су сви утруани у редове.

— Мирнооо!

Као да је постројено три стотине стражица за птице, стоје карикатуре људске. Данас изузетно могу себи приушити задовољство да се за време команде мирно чешу! Од снежне олује се ништа не види.

— Десним крилом напред марш. Колона костура је кренула. Напустили су логор.

На једној ледини су се зауставили. Наређење је: Очистити некакав путњак, којим нико жив не пролази. Па ипак, морали су се прихватити јалова посла.

Чувари су се оловили у страну и на једном заклоњеном месту заложили ватру. Убрзо се осетио неодоливо примамљив мирис печених сланине. Чувари су безбрзко пекли сланину на ватри и натапали машћу позамашне комаде хлеба.

Каква арома... Ветар је мирис доносно право у правцу групе која је у близини радила. Сви су знали да се један од двојице чувара спрема на одсуство. То је било свима познато. Рајх се први одлучио. Није одолео тако привлачном искушењу. Пришао је чуварима и понудио трампу.

— Сигурна пара господине. Изволите упитати господина десетара Филела, он је већ проверио код куће мој бон. Њему је моја супруга одмах исплатила пет стотина пенги за пекmez и маргарин.

— Налишите бон на сто пенги. Толико ово кошта. И пазите да све буде у реду.

Пресрећан Рајх предаје чувару бон и узима једва 50 грама сланине и нешто хлеба. Остали пристижу. Просто се тискају. Ипак, мало је оних који могу на тај начин да тргују. Болесник, онај младић, он то засигурно никада више неће моћи. Још увек га двојица придржавају. Радити не може, па ипак мора бити присутан.

Одједном примећују да постаје тежи. Некако се потпуно ослонио на њих.

— Господине, господине, мислим да је мртав — вичу према ватри.

— Носите га у лекарску собу, узвраћају чувари, а да се ипак ни осврнули.

За два човека је то права благодет. Журе назад у логор са мртвим човеком. Остали су до пет

Лешеви борских логораши

сати поподне пробавили на пољу гладни, жедни и промрзли.

Шлац их је већ јеља чекао. Пре-ко целог дана се досавио. Разведрио се када је угледао колону. Већ на капији је почeo тортуру.

— Брзо у строј! Вечера.

Људи слуте да неће бити ничег добrog. Да од одмора за сада неће бити ништа. За вечеру добијају чорбу од сочива. То је први оброк тога дана. Прија им, али су и после јела једнако гладни као и пре. Само што су завршили са вечером, Шлац виче са логорског круга.

— У строј!

И када су најзад сви у строју, Шлац наређује: Да се чисти круг. Не сме да остане ни једна сламчица.

Три стотине људи четвороношке пузи по снегу. Снежна се олуја полако стишава, али срца у грудима уморних напађених људи све јаче и јаче купају.

САН

Пролазили су дани и месеци у свакодневном, мукотрпном изласку логораши на рад. Одмора није било, ни када би жива осетно падала испод ознаке нула. Изузетак је чинио један једини дан, још у зиму године 1943. Дан о коме је реч био је толико хладан, да ни тотовци нису били вољни да излaze напоље. Пар корака би направили по дворишту па би се брзо повукли у своје топле бараке.

Два човека су инак морала напоље. Фараго и Сети. Обојица су радили на багеру који се претходног дана покварио. Сломио се зуб носача. Морали су га демонтирати, однети у радионицу на поправку и вратити га назад.

Место где се багер налазио, уздижало се добрих три стотине метара у висину. Пут до њега биле су уске серпентине, онвичене снежним зидом висине човека. Два

логораши су кренула. По залевеном путу ветар се просто понирао са њима. Око њих је блистала снежна белина, мраз им је птишао натекле очи од задимљених барака. Сваки корак од њих је изискивао надчовечанске напоре. Чудна жеља им се јављала; да легну у снег, да се одморе, да спавају. Али су они упорно ишли даље. Борећи се са јаким ветром, до појаса у снегу, инак су доспели до багера, који се црни уздизао у мору белине.

Тек сада је починио главни посао, демонтирање дефектног зупца. Промрзли, неосетљиви прсти, просто су се лепили за ледено твоже. Ноге, руке и зубе су морали употребити, да би након пар сати напорног рада скинули део багера, који је тежио око четрдесет килограма. Тада се већ примнило подне.

— Одспавајмо мало, предложио је Сети, не могу да гледам више.

— Ако сад застимо, сигурно ће-

мо се смрзнути, — није дао Фараго.

— Славајмо на смену, нека један од нас увек буде будан, упоран је био. Сеги и већ се следећег тренутка склупчао у заклону поред багера и утонуо у сан.

Фараго га је гледао. И у њему се јавила неодоливла жеља за сном. Почеке је бројати. Тада се сестро да му је једном, када је био оперисан, лекар наредио да броји. Сега се да је бројао до осамдесет седам и да је тада пао у дубок сан, из кога се повратио тек након ава часда у болесничкој постелји.

Престао је са бројањем, радије је гледао у Сегија. Можда би било боље да га остави да се смрзне. Кажу да је то најлакша смрт. Број, безбрдо — човек заспи заувек. Сеги је тужан сиромашан човек. Породицу су му одвукли у концентрационе логоре у Немачкој. Од тада о њима није чуо ништа.

— Не, на то немам права, зајмучно је Фараго и гледао свог уснулог друга који је сада сигурно о слободи санао, а не о смрти.

Одједном се зачуда топовска палба! Из овакве се близине још никада није чула. Шта је то? Изгледа да су совјетске трупе већ сасвим близу. Пробудио је Сегија, који је збуњено гледао око себе.

— Защто ме ниси пустио да заспим, узитао је тужно. Поново се зачуда громљавина граната.

— Због овога, рекао је Фараго. И тада се након много месеци на Сегијевом лицу појавио једва пријетан осмех.

— Да, у праву си. Треба живети.

Терет који је био тежак и поред свог малог обима, заједно нису могли носити. Морали су се смењивати, иако је тежина товара износила управо онолико колико и њихова сопствена тежина.

Повратак никада није био лакши, напротив. Сваки корак представљао је ново искушење. Пут — права клизачка стаза. Поред свега ветар им је дувао у прса, пунећи им очи и уста снегом. Рамена су попуштала под теретом.

Једног тренутка Фараго се изненада оклинио. Гвожђе је у великом луку пало из стрмице и изако петнаест до двадесет метара зарило се у дубоки снег.

Два човека су пренеражено стајала. Ако га оставе, проглашиће их

за саботере, а то значи војни суд и — крај. Покушали су га подићи. Није се ни помакло.

— Било би боље да се нисам ни пробудио — резагнирано је рекао Сеги. Сада не бих имао оваквих брига.

— Овде нам само једно може помоћи. Одавде на једно три километра живи једна југословенска породица. Молићемо их за помоћ.

Након добра два сата хода стигли су до усамљене настамбе. Домаћин их до тада није видео, али је одмах погодио ко су због великих жутих звезда. Мада старији човек, растом је досезао скоро до таванице ниске просторије. Веома благонаклоно су примили два промрзла човека. Поред топлог пријатног огњишта послужили су имтоплом млаком у велиkim шолама.

Полако су долазили к себи. Знацима су почели објашњавати зашто су управо дошли. Домаћин је зацело схватио о чему се ради, јер је убрзо из оставе донео подужи конопац и дао знак да крену. Окрепљени топлим напитком, поиграјак им је био знатно краћи. Помоћи конопаца убрзо су из дубоког снега извукли тешки гвоздени зубац. Пресрећни робијаши су, уз изјаве захвалности, почели да се праштају од свог доброврора. Међутим, његове намере су биле друге. Веома лако је подигао терет на своја не баш млада плећа, дао знак двојици људи и кренуо у правцу радионице. На безбедном одстојању, предао је терет њима.

Већ је увекада падао мрак, када су радници поправљени део багера носили назад да га монтирају. Не мало су били изменећени када су на истом месту поново видели свога пријатеља. Није се много мислило, узео је гвоздени терет и понео га до багера. Свесрано је помагао да се врати на место.

— Ипак је добро што си ме пробудио, — рекао је Сеги свом пријатељу.

Сада су опет чули, сасвим поуздану, још ближе тутњаву топовске палбе. Приближавала се ослободилачка Црвена армија.

Сеги и Фараго, сасвим осокомљени, стигли су у логор где се увекинко вратила нада у скору слободу.

О ПЕСНИКУ

По доласку у Бор песник Радноти Миклаш доспео је у логор „Ханденау“. Убрзо је око себе створио културну атмосферу. Ту су настали његови најлепши стихови. Преписивао их је у више примерака и делно по логору. Рачунао је да бар стихови преживе, ако већ он мора да страда.

Нежне конструкције, песник је тешко подносио физички рад. Већ дуже време предосећао је какав га крај чека. У Бору се то осећање изразито појачало, мада у писмима која је слao својој супружници није испољавао. Трудио се да бодри своју дружбеницу, која се непрестано скривала и бежала пред фашистичким агентима. Писма никада нису стизала до ње. Тако одговор ни на једно није добио. То је још више појачало бригу за породицу.

Да је наслућивао своју рану смрт говори и песма коју је још 1935. године написао у листу „Ратни дневник“.

Гас, машина, бомба спрема се против мене,
бојати се не знам, а ни плакати,
чврст је живот што га живим
ко живот градитеља у каменим
планинама

..зима стиже, а и рат ће
сломљен лежим ал' нико ме не
гледа.
трула земља, пуни ми уста и очи,
тело ми пробија корење неко

23. јула 1944. године, Радноти је између осталог написао супружници: „Арага једини, надам се да си прво писмо сигурно примила, а приимиш је ово сигурно. Пре две недеље писао сам на нашу адресу, сада пишем на мамину. Веома забринуто чекам одговор. Слатка једини, само да већ једном стигнем. Сада ћу поновити, у случају да ниси примила претходно писмо. Здрав сам, радим у лепом здравом планинском пределу. Мало сам ослабио, али то није ништа. Само ме посталгија растижује, неизвесност шта је са тобом. Са вама. Је ли да сте добро! Грлим и мљубим све вас. И драга, једини, не знам да ли ћеш добити треће пи-

смо, које ћу тек евентуално моћи написати, зато ти сада пишиш. На дан наше годишњице већчаша бићу у мислима са тобом. И знам да ћемо још много, много година бити заједно срећни. Само пази, на себе, једини, мене ради. Немој се прерадити. И немој бити нестриљива ако пошта не стикне, и сама видиш да то не значи ишта лоше. Много те волим. Љубим те једини."

Радноти је своје песме радо писао у хексаметрима. Колико се некада расправљао са др С. Шандором, издавачем, иначе професором Универзитета у Пешти.

Професор је тада водио један семинар о томе колико хексаметри могу да се примењују у мађарском књижевном језику. С. Шандор је тврдио да је и класику тешко превести у хексаметрима, јер на мађарском добија, сувише романтичан призвук.

Радноти је, напротив, доказивао да је после латинског и турског, мађарски најближеји хексаметрима. Његова поезија, нарочито она настала у „Хайденау“ логору већином је писана у хексаметрима.

Радноти је у два маха срео свог пријатеља за време боравка на принудном раду. Први пут су се срели у логору „Рен“, где је професор проводио своје логорске дане. У том логору се налазила зубна ординација за све логораше: Ту су доводили људе из свих логора, који су имали тетобе са зубима. Додуше, делатност лекара сводила се искључиво на вађење зуба. Ту је доспео и Радноти један недеље када се пожално да га боли зуб. Два пријатеља су се угледала. Али нису могли прићи један другом. Само су из далине измењали пар речи.

— Пишиш ли песме — питао је С.

— Лепше него никад. А ти, бавиш си се филозофијом? — одвратно је Радноти.

— Вишега никад — био је кратак одговор. Радноти се тужно осмехнуо и већ су га водили даље.

У „Хайденау“ логору Раднотијев најбољи пријатељ био је сликар Х. Кароль. Били су стари знан-

Имре Варга: Песник логораш Миклош Радноти, бронза, 1968.

ци. Заједно су дотерани у Бор и успело им је да и даље остану заједно. Имали су и једно радно место. Тотовац Јунгер, који је водио групу, по занимању адвокат, био је велики поклоник уметности. Трудио се да колико—толико помогне двојици уметника. И у самом логору ситуација није била тако тешка као на осталим местима. Било је и овде батињања па и мучења, али у далеко мањој мери. То је олакшало Јунгеру да своја два штићеника ослободи многих искушења.

Увече су често приређивали речитале. Радноти је читао своје песме, говорио о поезији. Кароль је правио илустрације за Раднотијеве стихове.

Но и поред свих олакшавајућих околности, све је теже подносно такав живот. Све је више мршило, организам је нагло слабио.

КОД ПАРТИЗАНА

У логор „Форарлберг“ стигло је наређење: Полазак за Бор. Почек-

ле су брзе припреме, паковање. У једном углу скучила се група од осам људи: Ангети, Фејеш, Биро, Кертес, Леви, Ласло, Сперлинг и Сегеди. Ангети је недавно добио вест од куће: Жена и кћерка су му одведене у логор Валзе у Немачкој. За сада су живе, надају се повратку.

Зашто би они уопште журили кућама? И да ли их воде кућама? Тамо их и онако нико не очекује. Осам људи донесло је одлуку: Изостање од осталих, пребећи ће партизанима. Било је већ увеклико ве-

Живка Михајловић: На кракчу

Живка Михајловић: Мајка и дете

че, када је колона напустила логор.

На крају колоне су Аигети и другови, чекају погодан тренутак. Из њих је минирани логор, који ће за 15 минута летети у ваздух. Двадесет минута је прошло како корачају, када се зачула команда: „Лези на земљу“. Официри, чувари, логораши приљубљују се уз земљу близу дрвећа. Чекају експлозију. Само коњска кола са опремом продужавају пут.

— Сада, сад је прилика. После експлозије немојте устати! — Аигети даје задња упутства осталима.

Бараке су у ваздуху, ушаљене даске и гвоздене шипке лете на све стране. Још неки минут сви леже и чује се нарењење: „На поге, полазак.“ Људи полако устају. Само њих осмртица и даље су на земљи. Просто су се стопили са опалим јесенњим лишћем.

— Сада су нестали, мора да су у том правцу, чује се глас подаље од њих.

Бегуци слеђени ослушкију.

Зар је могуће да су открили њихов нестанак? Сада их вероватно траже. Међутим, ускоро настаје тишина. Убрзо су установили: нестала су кола са опремом, па су њих тражили. Бегуци су одахнули.

Док су остали у Бору две недеље чекали на полазак кућама Аигети је са друговима лутао по непреледним шумама. Нису знали где да траже партизане.

Далеко нису смели, јер је у околини још увек било пуно немач-

ких војника, иако су се повлачили.

У даљини на српентинама наизирале су се колоне немачких возила. Већ данима никога нису срећли. Залиха хране коју су понели са собом брзо је несталла. Глад их је терала да траже нову општру. Већином су се задржавали у близини порушеног логора. Под окриљем ноћи отпуштили су до згаришта логора. По тоталном мраку тешко је било шта пронади а камо ли што за јело. Осам људи пузени је претраживало ово место и напокон су пронашли око 10 килограма кромпира и прилог лука, додуше у доста лошем стању. Нечујно су се повукли у сигурност околних шума. Још два дана су тумарали по околини. Хране је поново несталла. Скривајући се потпуни, често пузени, наставили су потрагу за партизанима. Већ данима су слободни а заправо се још нису ни усправили као људи. Још нису пуним плућима удахнули дивни ваздух слободе. Морали су се још скривати.

Кретали су се једном долином, обишли једну чистину.

— Можда ћемо наћи на неку колибу — предлаже Ласло. — Превимо преко чистине. Ви останите, ја ћу отићи напред. — И већ полази полако до њивице узвишења. Већ је горе, алице му се зари, маше осталима.

— Добите, овде је нека кућа.

Средовечна домаћица и домаћин педесетих година, пријатељски су дочекали изненадне гости. Угостили су их топлим оброком, чак се

и вина нашло на трипези. Знацима су објаснили да желе партизанима, да су тамо кренули. Домаћин је разумео и објаснио им је да је и сам активан учесник народног отпора. Кроз три дана полази у јединицу, повешће их са собом. Предложио им је да остану на његовом имању до краја рата. Доста су се већ напатили. Међутим, на то нису пристали, свакако су хтели у партизане.

Трећег дана у саму зору кренула је маја поворка. Кретали су се по беспућу, али нису лутали. Њихов воба, видело се, одлично је познавао крај по коме су ишли. Целог дана никога нису срећли, никакво насеље нису видели.

Када је већ падао мрак, угледали су једну колибу. Пастир који их је дочекао био је отприлике истог доба као и њихов домаћин. Видело се да се добро познају, јер су се срдачно поздравили, као стари пријатељи. Могло се закључити да је колиба већ примала сличне госте.

У цик зоре кренули су даље. Након пола дана хода, одједном су угледали младића са аутоматом на прсима. На капи му је блистала првена петокрака звезда. Зачудно се када су га бивши логораши окружили, дотицали га, руковали се с њим. За њих је он био први партизан кога су срећли.

Одвели су их до команданта. Срдачно их је поздравио речима добродошлице. Распоредили су их у три различите чете. Напокон, постали су партизани.

(Наставиће се)